

Émile Durkheim (1858.–1917.) smatra se jednim od utemeljitelja moderne sociologije. Rođen je u Épinalu u Francuskoj u obitelji židovskog rabina, ali se tijekom školovanja udaljava od religijskog poziva i okreće sekularnom obrazovanju i znanosti. Studirao je na prestižnoj École Normale Supérieure u Parizu, gdje se upoznao s filozofijom pozitivizma i idejom da društvo treba proučavati znanstvenim metodama. Nakon završetka studija radio je kao profesor filozofije u srednjim školama, a potom odlazi na usavršavanje u Njemačku, gdje proučava tada razvijene društvene i humanističke znanosti. Posebno ga je impresionirala njemačka akademska disciplina i empirijski pristup istraživanju društva.

Godine 1887. dobiva mjesto profesora na Sveučilištu u Bordeauxu, gdje predaje pedagogiju i sociologiju. To je bio prvi kolegij sociologije u Francuskoj i važan trenutak u institucionalizaciji sociologije kao samostalne znanosti. U tom razdoblju razvija svoje najvažnije teorije i objavljuje ključna djela poput Podjele društvenog rada, Pravila sociološke metode i Samoubojstva. Durkheim je smatrao da društvo ima vlastite zakonitosti koje se mogu proučavati jednako objektivno kao prirodne pojave. Njegov cilj bio je sociologiju pretvoriti u znanstvenu disciplinu koja može objasniti funkcioniranje modernog društva.

Njegov profesionalni uspon bio je usko povezan s političkim okolnostima Francuske Treće Republike. Nakon poraza u Francusko-pruskom ratu i sloma Drugog Carstva, nova republikanska vlast pokušavala je stvoriti stabilan, sekularan i nacionalno ujedinjen politički poredak. U tom kontekstu Durkheimova sociologija dobiva posebnu važnost. Francuske političke i obrazovne elite vidjele su u njemu intelektualca koji može ponuditi znanstveno opravdanje novom republikanskom režimu. Njegove ideje o društvenoj solidarnosti, moralnom odgoju i važnosti zajedničkih vrijednosti bile su prikladne za projekt izgradnje moderne sekularne države.

Durkheim je smatrao da se nakon slabljenja utjecaja religije društvena kohezija više ne može održavati tradicionalnim autoritetima, nego novim oblicima kolektivnog morala. Upravo zato naglašava važnost škole i obrazovanja. Škola je prema njemu trebala stvarati disciplinirane i moralne građane odane republici i zajednici. Podržavao je sekularno obrazovanje pod kontrolom države i smatrao da sociologija može pomoći u stvaranju novog moralnog temelja društva. Na taj način njegova teorija nije bila samo akademska nego i politički korisna jer je pomagala legitimaciji Treće Republike i njezina sekularnog projekta.

Godine 1902. prelazi na Sorbonu u Parizu, gdje postaje profesor pedagogije i sociologije. Time dobiva velik utjecaj na obrazovanje budućih nastavnika i državnih službenika. Njegova sociologija postupno postaje važan dio službenog intelektualnog okvira francuskog obrazovnog sustava. Mnogi autori zato smatraju da je Durkheim imao važnu ulogu u legitimiranju novog društvenog i političkog poretka jer je pokušao ponuditi znanstvenu teoriju koja će objasniti kako moderna sekularna država može održati društvenu stabilnost i zajednički moral bez oslanjanja na tradicionalnu religiju i monarhiju.

Émile Durkheim pripada uskom krugu autora bez kojih sociologija ne bi postala ono što danas jest: zasebna znanost o društvu, sa svojim predmetom, metodom i vlastitim načinom objašnjavanja društvene stvarnosti. Uz Maxa Webera ubraja se među najistaknutije klasične sociološke teoretičare, ali je njegov poseban doprinos u tome što je snažno branio ideju da društvo nije samo zbroj pojedinaca, njihovih osobnih motiva i privatnih odluka, nego posebna stvarnost koja ima vlastita pravila, sile i oblike djelovanja. Upravo iz toga razloga Durkheimovo ime najčešće povezujemo sa sociologizmom, kolektivnom svijesću, društvenim činjenicama, podjelom rada, tipologijom samoubojstava i sociološkim razumijevanjem religije.

Durkheim je živio i radio u razdoblju dubokih društvenih promjena. Europa njegova vremena bila je obilježena ubrzanom modernizacijom, industrijskim razvojem, urbanizacijom, širenjem podjele rada i slabljenjem starih oblika zajedništva. Takve promjene nisu donosile samo napredak, nego i nove napetosti: osjećaj dezorijentacije, slabljenje zajedničkih moralnih uporišta i pitanje što zapravo drži društvo na okupu kada ljude više ne povezuju ista vjerovanja, isti način života i isti običaji. To je jedno od ključnih pitanja Durkheimove sociologije. Njega ne zanima društvo kao slučajan skup pojedinaca, nego kao moralni i institucionalni poredak koji mora pronaći načine da očuva povezanost svojih članova i onda kada među njima rastu razlike, specijalizacije i međusobna udaljenost. Na toj se liniji otvara i njegovo veliko pitanje solidarnosti: što ljude povezuje u jednostavnijim, a što u razvijenim i složenim društvima. To se u prezentaciji jasno naznačuje kroz razlikovanje društva mehaničke i društva organske solidarnosti.

Durkheimova važnost nije samo u temama kojima se bavio, nego i u načinu na koji im je pristupio. On je sociologiji dao disciplinu. Inzistirao je da sociologija mora imati vlastit predmet proučavanja i da društvene pojave treba objašnjavati društvenim uzrocima. Zbog toga se ne zaustavlja na psihološkim, moralističkim ili zdravorazumskim objašnjenjima, nego traži pravilnosti, obrasce i društvene mehanizme koji djeluju iznad i izvan pojedinca. To se vidi već u njegovu zahtjevu da sociologija proučava društvene činjenice kao stvari, odnosno kao objektivnu, zbiljsku i djelatnu društvenu stvarnost. U prezentaciji je to sažeto istaknuto tvrdnjom da su društvene činjenice izvanjske i prinudne te da djeluju kao društvene sile i strukture.

Jedna od najvažnijih osobina Durkheimova pristupa jest to što pokazuje da i ondje gdje čovjek misli da djeluje potpuno samostalno, društvo i dalje ostavlja dubok trag. Zato on može proučavati podjelu rada, zločin, sankcije, samoubojstvo i religiju kao različite izraze iste temeljne stvarnosti: društva kao nadindividualnog poretka. Njegova je sociološka ambicija bila pokazati da se i najosobniji činovi, poput samoubojstva, mogu objasniti društvenim okolnostima, baš kao što se i naizgled duhovne pojave, poput religije, mogu razumjeti kao izraz kolektivnog života. U tom smislu Durkheimova sociologija stalno podsjeća na jednu jednostavnu, ali dalekosežnu misao: čovjek nikada ne živi izvan društva, pa ni onda kada vjeruje da odlučuje samo kao pojedinac.

Zbog svega toga Durkheim ostaje jedan od temeljnih autora sociologije. On nije važan samo kao klasik kojega treba "znati za ispit", nego kao mislilac koji je pokazao da su moral, pravila, zajedništvo, religija, devijantnost i čak osobna kriza uvijek dublje povezani sa strukturom društva nego što se na prvi pogled čini. Njegova sociologija traži od nas da iza pojedinačnog događaja vidimo širi društveni obrazac, iza osobnog doživljaja kolektivni kontekst, a iza svakodnevice sile koje nas oblikuju i onda kada ih ne primjećujemo.

Što znači sociologizam

Jedna od prvih i najvažnijih riječi koje vežemo uz Durkheima jest *sociologizam*. Tim se pojmom označuje njegovo temeljno uvjerenje da društvo nije tek zbroj pojedinaca, njihovih privatnih namjera i osobnih odluka, nego posebna i samosvojna stvarnost. Drugim riječima, društvo nije samo skup ljudi koji žive jedni pokraj drugih, nego cjelina koja ima vlastita pravila, vlastite sile i vlastite obrasce djelovanja. Upravo zato Durkheim smatra da se društvene pojave ne mogu do kraja objasniti psihologijom pojedinca, biologijom ili osobnim motivima, nego prije svega društvenim uzrocima. U prezentaciji je to već naznačeno nizom središnjih pojmova: sociologizam, kolektivna svijest, društvene činjenice, religija i društvo.

Najkraće rečeno, sociologizam znači da društvo ima prvenstvo nad pojedincem u objašnjenju društvenih pojava. To ne znači da pojedinac ne postoji ili da je posve nevažan, nego da ono što pojedinac misli, osjeća i čini vrlo često nastaje unutar već postojećeg svijeta pravila, vrijednosti, normi i institucija. Čovjek se rađa u društvo koje nije sam stvorio. Jezik kojim govori, moralne zapovijedi koje usvaja, zakoni koje mora poštovati, religijski simboli koje prepoznaje i obrazovne obrasce kroz koje prolazi zatiče kao nešto što je postojalo prije njega. U tome je jezgra Durkheimove misli: društvo je starije od pojedinca, veće od pojedinca i snažnije od njegovih trenutačnih želja.

Upravo na toj osnovi Durkheim razvija pojam kolektivne svijesti. Kolektivna svijest nije neka mistična sila izvan ljudi, nego zajednički moralni i simbolički svijet koji članovi društva dijele. To su zajednička uvjerenja, vrijednosti, predodžbe i osjećaji koji društvu daju jedinstvo i članovima nude osjećaj pripadnosti. U jednostavnijim društvima ona je snažnija, obuhvatnija i prisutnija u gotovo svim područjima života, pa zato Durkheim takva društva opisuje kao društva mehaničke solidarnosti, u kojima ljude drži zajedno prije svega sličnost. U razvijenijim društvima kolektivna svijest ne nestaje, ali više nije jedini ni glavni vezivni element, jer se društvena povezanost sve više temelji na podjeli rada, funkcionalnoj međuovisnosti i različitosti uloga. To je logika organske solidarnosti.

Sociologizam je važan i zato što mijenja način na koji gledamo ljudsko ponašanje. Ondje gdje zdravi razum vidi samo osobni izbor, Durkheim traži društvenu pozadinu. Ondje gdje netko vidi samo privatni čin, on vidi djelovanje kolektivnih sila. Zato će samoubojstvo, koje se na prvi pogled čini krajnje osobnim činom, tumačiti i kao društveni fenomen. Zato će religiju, koja se često doživljava kao intimno pitanje vjere, promatrati kao izraz kolektivnog života. Zato će pravo, sankcije i moral razumjeti kao pokazatelje načina na koji društvo održava svoju cjelinu. U svim tim slučajevima Durkheim se drži istog načela: društvene činjenice valja objašnjavati društvenim činjenicama. Ta je logika prisutna i u prezentaciji, osobito u naglasku na društvene činjenice kao izvanjske i prinudne, te u povezivanju religije sa samim društvom.

No važno je ovdje biti precizan. Sociologizam ne znači da je pojedinac tek lutka kojom društvo upravlja bez ostatka. To bi bilo pregrubo čitanje Durkheima. Ispravnije je reći da on upozorava kako se pojedinčeva sloboda uvijek ostvaruje unutar već postojećih društvenih granica. Čovjek može birati, ali ne bira iz praznine. On bira unutar jezika koji nije sam izmislio, unutar pravila koja nije sam ustanovio i unutar vrijednosti koje je najprije morao naučiti. Zato je Durkheimu toliko stalo do sociologije kao zasebne znanosti: bez nje ostajemo zarobljeni u iluziji da je društvo samo pozornica na kojoj pojedinci nastupaju, a ne stvarna sila koja ih oblikuje.

U tom je smislu sociologizam jedna od najvažnijih Durkheimovih poruka. On od sociologa traži da ne ostane na površini individualnih objašnjenja, nego da uvijek iznova postavi teže pitanje: koja društvena struktura, koja norma, koja institucija, koja kolektivna vrijednost stoji

iza onoga što promatramo? Tek tada sociologija prestaje biti opis svakodnevice i postaje znanost o društvu u pravom smislu riječi.

Društvene činjenice i pravila sociološke metode

Ako bismo morali izdvojiti jednu točku na kojoj Durkheim najjasnije pokazuje što sociologija jest i po čemu se razlikuje od drugih pristupa društvu, onda bi to svakako bio njegov pojam *društvenih činjenica*. U djelu *Pravila sociološke metode* Durkheim traži da sociologija ne luta između filozofskih nagađanja, moralnih osuda i psiholoških pretpostavki, nego da jasno odredi svoj predmet. Taj predmet nisu pojedinačne namjere, privatni doživljaji ni slučajni događaji, nego društvene činjenice. U prezentaciji je to sažeto rečeno vrlo jasno: sociologija treba proučavati društvene činjenice i to kao stvari.

Što su, dakle, društvene činjenice? To su načini mišljenja, osjećanja i djelovanja koji postoje izvan pojedinca i koji na njega djeluju snagom prisile. Drugim riječima, riječ je o pravilima, normama, vrijednostima, institucijama, običajima i kolektivnim obrascima koje pojedinac ne stvara sam, nego ih zatiče kao već postojeću društvenu stvarnost. Jezik kojim govorimo, zakoni koje moramo poštovati, moralna pravila kojima nas uče od djetinjstva, školski sustav, vjerski obredi, profesionalne obveze i društvena očekivanja u vezi s ulogama koje nosimo — sve su to primjeri društvenih činjenica. One nisu tek u našoj glavi, nego djeluju kao objektivna društvena stvarnost kojoj se moramo prilagođavati, čak i onda kada je ne primjećujemo kao prisilu.

Durkheim zato inzistira da društvene činjenice treba promatrati kao stvari. Ta njegova formulacija često zbunjuje, pa je važno odmah pojasniti što ona znači, a što ne znači. Ona ne znači da su društvene činjenice materijalni predmeti poput kamena ili stola. Ne znači ni da su mrtve, nepokretne ili bez značenja. Znači nešto drugo: sociolog ih mora uzeti ozbiljno, kao stvarnu i djelatnu zbilju koja mu se nameće izvana. Treba ih promatrati bez proizvoljnih pretpostavki, bez unošenja vlastitih moralnih simpatija i bez svodivosti na osobni dojam. Kada Durkheim kaže da društvene činjenice treba proučavati kao stvari, on zapravo traži metodološku disciplinu: da sociolog krene od onoga što jest, a ne od onoga što bi želio da bude.

Upravo zato u prezentaciji stoji da društvene činjenice djeluju kao društvene sile i društvene strukture, te da pojedincima upravljaju kolektivna uvjerenja, vrijednosti i zakoni. To je vrlo sažet, ali precizan prikaz Durkheimove misli. Društvo nije samo okvir u kojem pojedinac djeluje, nego i aktivna sila koja ga usmjerava, ograničava, oblikuje i sankcionira. Pojedinac može osjećati da postupa slobodno, ali ta je sloboda uvijek već uronjena u mrežu pravila i očekivanja koja nije sam stvorio.

Durkheim razlikuje i dva tipa društvenih činjenica: materijalne i nematerijalne. U prezentaciji se kao nematerijalne navode kultura i socijalne institucije, a kao materijalne birokracija i zakoni. Iako bi se o toj podjeli moglo preciznije i nijansiranije raspravljati, osnovna je poanta jasna: neke društvene činjenice postoje prije svega kao sustavi značenja, vrijednosti i vjerovanja, dok su druge vidljivije u institucionalnim i organizacijskim oblicima društvenog života. Sociologija mora zahvatiti i jedne i druge, jer obje vrste djeluju na pojedinca i obje sudjeluju u održavanju društvenog poretka.

Jedno od temeljnih pravila sociološke metode kod Durkheima glasi da društvenu činjenicu treba objašnjavati drugom društvenom činjenicom. To je možda najvažnije metodološko načelo cijelog njegova pristupa. Ako želimo razumjeti, primjerice, zločin, nećemo ga

objašnjavati samo zlom voljom pojedinca. Ako želimo razumjeti religiju, nećemo je svesti samo na osobni osjećaj vjernika. Ako želimo razumjeti samoubojstvo, nećemo ga tumačiti samo osobnom tragedijom. U svakom od tih slučajeva Durkheim traži širi društveni kontekst: stupanj integracije, regulacije, snagu kolektivne svijesti, karakter normi, organizaciju društva. To je ono po čemu sociologija postaje zasebna znanost: ne time što negira pojedinca, nego time što pokazuje da ni pojedinac nije razumljiv izvan društva.

Tu se otvara i važna razlika između sociološkog i zdravorazumskog pogleda. Zdravi razum često polazi od najbližeg objašnjenja: netko je učinio nešto zato što je takav, zato što je htio, zato što je osjećao. Durkheimov sociološki pogled ide korak dalje i pita: u kakvom se normativnom svijetu taj pojedinac formirao, kakve su društvene sile djelovale na njega, kakva pravila i očekivanja oblikuju njegovo djelovanje? Drugim riječima, društvene činjenice ne ukidaju individualnost, ali pokazuju da individualnost nikada nije društveno prazna.

Važno je također primijetiti da Durkheim ovim pristupom želi sociologiji osigurati znanstveni legitimitet. On smatra da sociologija neće postati ozbiljna disciplina ako ostane na razini općih dojmova o društvu. Potrebna joj je metoda, a ta metoda traži jasno određen predmet, objektivnost u promatranju i strogoću u objašnjenju. Zato Pravila sociološke metode nisu tek tehnički priručnik, nego program sociologije kao znanosti. Durkheim njima zapravo poručuje: društvo se može i mora istraživati jednako ozbiljno kao i svaka druga stvarnost, ali uz poštovanje njegove posebnosti.

U tom smislu društvene činjenice stoje u samom središtu Durkheimova djela. One su most između pojedinca i društva, između svakodnevice i strukture, između osobnog iskustva i kolektivnog poretka. Pomoću njih Durkheim pokazuje da društvo nije apstraktna riječ, nego stvarna snaga koja ulazi u jezik, moral, pravo, obrazovanje, religiju i najintimnije odluke pojedinca. Upravo zato društvene činjenice nisu samo jedan pojam među drugima, nego temelj na kojem Durkheim gradi cijelu sociologiju.

Podjela rada: mehanička i organska solidarnost

U djelu O podjeli društvenog rada Durkheim postavlja jedno od temeljnih socioloških pitanja: što drži društvo na okupu? To pitanje nije nimalo jednostavno, jer se društva kroz povijest mijenjaju, a s njima se mijenjaju i načini na koje se među ljudima uspostavlja povezanost. Durkheima zato ne zanima samo podjela rada kao ekonomska činjenica, nego mnogo više od toga: zanima ga kako promjene u radu, ulogama i funkcijama utječu na moralni poredak društva i na vrste solidarnosti koje među ljudima nastaju. U prezentaciji je to jasno naznačeno tvrdnjom da je riječ o komparativnoj analizi sila koje društva drže na okupu, uz razlikovanje predindustrijskih i suvremenih društava.

Durkheim polazi od toga da svako društvo mora imati neki oblik solidarnosti, odnosno neku silu koja njegove članove povezuje u cjelinu. Bez solidarnosti nema društvene kohezije, nema osjećaja pripadnosti, nema reda koji omogućuje zajednički život. No ono što povezuje članove jednostavnijih, tradicionalnih društava nije isto što povezuje članove složenih, modernih društava. Upravo zato Durkheim razlikuje dva osnovna oblika društvene solidarnosti: mehaničku i organsku.

Mehanička solidarnost obilježava jednostavnija, slabije diferencirana društva. U takvim društvima ljude povezuje prije svega sličnost. Oni žive na sličan način, dijele iste vrijednosti, iste običaje, iste religijske predodžbe i isti moralni horizont. Podjela rada je niska, društvene

uloge nisu snažno specijalizirane, a kolektivna svijest obuhvaća velik dio života pojedinca. U tom tipu društva pojedinac je čvrsto uronjen u zajednicu, a njegov identitet u velikoj je mjeri određen pripadnošću kolektivu. Zato Durkheim govori o društvu koje na okupu drži nematerijalna sila: zajednička uvjerenja, zajedničke vrijednosti i snažne kolektivne norme. U prezentaciji se to sažima upravo kroz pojmove sličnosti, kolektivne svijesti, zajedničkih vrijednosti, represivnih normi, niske podjele rada i kolektivne odgovornosti.

Naziv *mehanička solidarnost* ne znači da je riječ o nečemu hladnom ili tehničkom. Naprotiv, taj pojam označuje društvenu povezanost koja proizlazi iz nalikovanja članova društva jednih drugima. Ljudi su povezani zato što dijele isti svijet. Slični su po poslu, običajima, vjerovanjima i načinu života. Upravo ta sličnost omogućuje snažnu kolektivnu svijest, ali i strogu reakciju na odstupanje. Ondje gdje je zajednički moral vrlo jak, svako veće odstupanje od njega doživljava se kao prijetnja cijeloj zajednici. Zato su sankcije u takvim društvima češće represivne: njihov cilj nije samo ispraviti štetu, nego potvrditi povrijeđeni moralni poredak i simbolički obnoviti zajedništvo.

Organska solidarnost pojavljuje se u razvijenijim i složenijim društvima, u kojima podjela rada postaje znatno izraženija. Ljudi više nisu povezani zato što su slični, nego zato što su različiti i međusobno ovisni. Upravo je to temeljna ideja ovog pojma. U modernom društvu pojedinci obavljaju različite funkcije, imaju različita zanimanja, posjeduju različita znanja i uključeni su u različite institucije, ali upravo zbog te različitosti postaju upućeni jedni na druge. Nitko više ne može sam obavljati sve što je potrebno za život društva. Specijalizacija povećava međusobnu ovisnost. Tako nastaje nova vrsta solidarnosti: ne solidarnost istih, nego solidarnost različitih. U prezentaciji se to jasno naziva solidarnošću temeljenom na različitosti, razvijenoj podjeli rada, ulogama, funkcijama i specijalizaciji.

Naziv organska solidarnost upućuje na analogiju s organizmom. Kao što različiti organi u živom tijelu obavljaju različite funkcije, ali zajedno održavaju cjelinu, tako i u modernom društvu različiti pojedinci i skupine obavljaju različite zadatke, ali su upravo zbog toga povezani u mrežu međuovisnosti. Durkheim time ne želi reći da je društvo doslovno organizam, nego da je funkcionalna povezanost različitih dijelova dobar način za razumijevanje moderne društvene cjelovitosti. U takvom društvu kolektivna svijest ne nestaje, ali više nije tako totalna ni prožimajuća kao u društvima mehaničke solidarnosti. Pojedinac dobiva više prostora, a društvo postaje tolerantnije prema razlikama, specifičnim životnim putovima i fleksibilnosti karijera. I to je u prezentaciji naznačeno kao jedna od odlika suvremenoga društva.

Važno je razumjeti da Durkheim ovu razliku ne postavlja samo kao povijesni opis, nego kao duboku promjenu u samoj logici društvene povezanosti. U jednostavnijim društvima jedinstvo se postiže moralnom istovjetnošću. U složenim društvima jedinstvo se postiže funkcionalnom razlikovanošću. To je velika sociološka ideja: društvo ne mora biti homogeno da bi bilo povezano. Naprotiv, moderna društva opstaju upravo zato što njihovi članovi nisu isti, nego su međusobno potrebni.

No Durkheim pritom nije naivan optimist. On ne tvrdi da razvijena podjela rada automatski proizvodi zdravu organsku solidarnost. Naprotiv, podjela rada može poprimiti i patološke oblike. Ako društvo ne uspije moralno urediti nove odnose međuovisnosti, može doći do dezorganizacije, osjećaja besciljnosti i slabljenja normativnih uporišta. Drugim riječima, podjela rada nije samo tehnički mehanizam raspodjele poslova, nego i moralni problem društvenog poretka. Da bi organska solidarnost doista funkcionirala, društvo mora stvoriti

pravila, očekivanja i osjećaj pravednosti koji održavaju povjerenje među različitim društvenim ulogama. Bez toga moderna složenost može proizvesti anomiju, a ne solidarnost.

U tom je smislu podjela rada kod Durkheima mnogo više od ekonomske teme. Ona je pokazatelj kako se društva preobražavaju, kako se mijenja odnos pojedinca i kolektiva i kako različiti oblici društvene povezanosti proizvode različite oblike prava, sankcija, odgovornosti i moralne integracije. Upravo zato ova analiza ostaje jedna od najvažnijih točaka klasične sociologije: pokazuje da se iza promjene zanimanja, funkcija i institucija skriva mnogo dublje pitanje — na čemu počiva društveno jedinstvo.

Važno zapamtiti jednu jednostavnu formulu: Mehanička solidarnost povezuje ljude zato što su slični. Organska solidarnost povezuje ih zato što su različiti, ali međusobno ovisni. U toj razlici sadržana je cijela logika Durkheimove analize modernog društva.

Zločin, sankcije i tipovi društvene gustoće.

Upravo zahvaljujući Durkheimu, devijantnost prestaje biti samo moralni, pravni ili psihološki problem i postaje prvorazredno sociološko pitanje. Durkheim je među prvima jasno pokazao da zločin nije samo “kvar” u društvu, nego i pokazatelj kako društvo funkcionira, gdje povlači granice dopuštenoga i na koji način reagira kada su te granice povrijeđene. U tom smislu devijantnost nije sociološki zanimljiva usprkos tome što narušava poredak, nego upravo zato što otkriva kakav taj poredak jest. To je već naznačeno i u prezentaciji kroz vezu između zločina, sankcija i granica dopuštene devijantnosti.

To je zapravo veliki obrat. Prije Durkheima lako se moglo ostati na razini osude: devijantno ponašanje je naprosto loše, kriminalac je naprosto prijestupnik, a kazna je tek odgovor na prijestup. Durkheim ide dalje i pita: što reakcija društva na zločin govori o samom društvu? Koje su norme toliko važne da njihovo kršenje izaziva snažnu osudu? Zašto se neka ponašanja kažnjavaju strože, a neka blaže? Zašto se u nekim društvima odstupanje doživljava kao prijetnja cijeloj moralnoj zajednici, dok se u drugima više naglasak stavlja na popravljivanje narušenih odnosa? Tu se već vidi kako tema devijantnosti vodi ravno u srce sociologije: prema normama, vrijednostima, kolektivnoj svijesti i društvenoj solidarnosti.

Durkheimova je važna poruka i to da zločin nije potpuno izvanjski društvu, kao nešto što dolazi izvana i samo razara poredak. Naprotiv, on je normalna društvena pojava u smislu da ne postoji društvo bez nekog oblika devijantnosti. Svako društvo definira što smatra neprihvatljivim, a upravo kroz reakciju na prijestup iznova potvrđuje vlastite moralne granice. Drugim riječima, devijantnost pomaže da se vidi gdje završava dopušteno, a gdje počinje zabranjeno. Zato zločin i kazna nisu samo pravna pitanja, nego i sociološki prozor u kolektivni moral.

Zbog toga je za tvoj kolegij i za kasniji blok o sociologiji devijantnosti Durkheim doista temeljni autor. On otvara mogućnost da se devijantnost ne promatra samo kao individualni pad, nego kao društveni odnos između norme, prijestupa i sankcije. Time tema devijantnosti postaje sociološki ne samo legitimna, nego i izrazito plodna: preko nje se mogu analizirati moralni poredak, društvena kontrola, integracija, regulacija i promjene u samom društvu.

Upravo na toj točki Durkheim otvara jedno od najvažnijih vrata sociologiji devijantnosti: zločin i kazna nisu samo pitanje prijestupa i represije, nego i način na koji društvo pokazuje što smatra svetim, dopuštenim i obvezujućim.

Kod Durkheima zločin nije samo prijestup protiv zakona, nego i društvena činjenica koja otkriva kakvo je neko društvo, kako je moralno organizirano i na koji način čuva vlastite granice. To je jedna od njegovih najvažnijih i najoriginalnijih ideja. Naime, društvo ne pokazuje svoju narav samo kroz vrijednosti koje javno slavi, nego i kroz ono što zabranjuje, kažnjava i proglašava nedopuštenim. Upravo zato Durkheimu zločin nije zanimljiv samo kao negativna pojava, nego kao sociološki pokazatelj. Kroz njega postaje vidljivo što društvo smatra povredom svojega moralnog poretka, koliko snažno reagira na odstupanje i kakvu vrstu solidarnosti nastoji očuvati. U prezentaciji je taj blok sažeto naznačen kroz tri povezane teme: zločin, sankcije i tipove društvene gustoće.

Durkheimova temeljna poanta jest da zločin nije moguć izvan društva, ali nije moguć ni bez društva. Ne postoji društvo bez normi, a gdje postoje norme, postoji i mogućnost njihova kršenja. Zato je devijantnost u izvjesnom smislu normalna pojava: ne zato što je dobra ili poželjna, nego zato što je sastavni dio svakog normativno organiziranog života. Društvo upravo preko zločina i reakcije na njega pokazuje gdje povlači granice dopuštenoga. Kada se te granice povrijede, ne reagira samo pravni sustav nego i kolektivna svijest, odnosno zajednički moralni osjećaj društva. U tome je ključ Durkheimova pristupa: kazna nije samo odgovor na štetu, nego i način na koji društvo simbolički obnavlja vlastiti moralni autoritet.

Tu dolazimo do razlike između kaznenih i restitutivnih sankcija. U društvima mehaničke solidarnosti, gdje članove povezuje sličnost, a kolektivna svijest snažno zahvaća gotovo sve aspekte života, odstupanje se doživljava kao napad na samu moralnu cjelinu zajednice. Zato su sankcije u takvim društvima pretežno kaznene, odnosno represivne. Njihova svrha nije samo ispraviti posljedice prijestupa, nego javno osuditi povredu zajedničkog morala i potvrditi da poredak još vrijedi. Kazna je u tom smislu društvena reakcija obrane kolektiva. Ona ne govori samo prijestupniku da je prešao granicu, nego i svim članovima zajednice poručuje gdje ta granica jest. Represivna sankcija zato ima i simboličku funkciju: obnavlja povrijeđeno jedinstvo zajednice. U prezentaciji se to izravno veže uz represivne kolektivne norme društva mehaničke solidarnosti i uz razliku između kaznenih i restitutivnih sankcija.

U društvima organske solidarnosti situacija je drukčija. Budući da se društvena povezanost više ne temelji na općoj sličnosti, nego na funkcionalnoj međuovisnosti i specijalizaciji, ni povreda normi ne doživljava se uvijek kao svetogrđe protiv cjeline. U prvi plan dolaze restitutivne sankcije. Njihova svrha nije prvenstveno kazniti, nego uspostaviti narušeni odnos, vratiti ravnotežu i omogućiti nastavak normalnog funkcioniranja društvenih veza. Ondje gdje su ljudi povezani preko ugovora, institucija, profesionalnih uloga i složenih sustava razmjene, društvo češće reagira tako da popravljaju poremećeni odnos nego da simbolički kažnjava u ime povrijeđene moralne homogenosti. To ne znači da moderna društva nemaju kazneni sustav, nego da se njihova dominantna logika sve više pomiče prema obnovi pravnog i društvenog poretka, a manje prema ritualnoj osudi prijestupa. Zato razlika između represivnih i restitutivnih sankcija nije samo pravna, nego duboko sociološka: ona pokazuje kakav tip solidarnosti prevladava u nekom društvu.

U tom je smislu Durkheim iznimno važan za sociologiju devijantnosti jer pokazuje da odnos prema zločinu nije isti u svim društvima. Nije isto reagira li zajednica na prijestup kao na uvredu svih njezinih svetinja ili kao na kvar koji treba institucionalno popraviti. Ta razlika otkriva duboku promjenu u samom moralnom tkivu društva. Ondje gdje dominira mehanička solidarnost, zločin izaziva snažniji moralni šok. Ondje gdje dominira organska solidarnost, prijestup se češće prevodi u pitanje nadoknade, regulacije i obnove poremećenih odnosa. Time kazna postaje ogledalo društvenog oblika.

Uz zločin i sankcije Durkheim uvodi i pojam društvene gustoće, a u prezentaciji se spominju moralna i materijalna gustoća. Iako je taj dio na slajdu sažet, on je veoma važan. Materijalna gustoća odnosi se na rast stvarne blizine među ljudima: više stanovništva, veća koncentracija, razvijenije komunikacije, intenzivniji kontakti i gušću mrežu fizičkih i organizacijskih veza. Moralna gustoća označuje porast intenziteta društvenih odnosa, komunikacije i međusobne povezanosti na simboličkoj i društvenoj razini. Drugim riječima, nije važno samo koliko ljudi živi na nekom prostoru, nego i koliko su međusobno upućeni jedni na druge, koliko se susreću, natječu, surađuju i ovise jedni o drugima. U prezentaciji su upravo te dvije gustoće istaknute kao važna sociološka kategorija uz zločin i sankcije.

Zašto je gustoća važna? Zato što Durkheim smatra da rast društvene gustoće pridonosi razvoju podjele rada. Što su ljudi brojniji, bliži i međusobno povezani, to raste potreba za diferencijacijom funkcija, za specijalizacijom i za novim načinima regulacije odnosa. Drugim riječima, prijelaz od mehaničke prema organskoj solidarnosti nije slučajna, nego je povezan s promjenama u strukturi društvenog života. Rast gustoće povećava i mogućnost kontakta i mogućnost sukoba, ali i potrebu za novim oblicima koordinacije. Tu se vidi koliko su kod Durkheima sve ove teme povezane: zločin, sankcije, gustoća, podjela rada i solidarnost nisu odvojeni problemi, nego dijelovi jedne iste analize društvene kohezije.

Zato je ova cjelina posebno dragocjena. Ona pokazuje da devijantnost nije rubna tema, nego jedno od najboljih mjesta za razumijevanje samoga društva. Ako želimo znati što neko društvo smatra svetim, pogledat ćemo što kažnjava. Ako želimo znati kakvu vrstu solidarnosti njeguje, pogledat ćemo kakve sankcije prevladavaju. Ako želimo razumjeti zašto dolazi do promjene u tim reakcijama, moramo promatrati i promjene u društvenoj gustoći, podjeli rada i međusobnoj ovisnosti ljudi. Tu Durkheim sociologiji daje trajno važan alat: preko devijantnosti možemo čitati moralnu strukturu društva.

Najkraće rečeno, zločin kod Durkheima nije zanimljiv samo zato što krši pravila, nego zato što otkriva koja su pravila društvu toliko važna da ih mora braniti. Sankcije nisu samo tehnike kažnjavanja, nego oblici društvene samopotvrde. A društvena gustoća nije samo demografski podatak, nego pokazatelj dubine i intenziteta odnosa koji mijenjaju samu strukturu solidarnosti.

Samoubojstvo kao sociološki fenomen

Durkheimova studija Samoubojstvo jedna je od onih knjiga koje su sociologiji dale pravo da se ozbiljno uključi i ondje gdje se na prvi pogled čini da za nju nema mjesta. Malo je pojava koje djeluju osobnije, intimnije i individualnije od odluke čovjeka da digne ruku na sebe. Upravo zato je Durkheimov izbor ove teme bio toliko važan i intelektualno hrabar. On uzima čin koji se obično objašnjava osobnom tragedijom, psihološkom slabošću, privatnim očajem ili moralnim padom, i pokazuje da i tu postoje društveni obrasci, društveni uzroci i društvene pravilnosti. U prezentaciji je to sažeto vrlo precizno: samoubojstvo se prikazuje kao sociološki fenomen, kao oblik individualnog ponašanja koji se može objasniti društvenim uzrocima, a važnost knjige istaknuta je kao bitan korak za sociologiju kao disciplinu.

To je zapravo srž Durkheimove argumentacije. On ne tvrdi da u samoubojstvu nema osobne patnje, individualne krize ili psihičke ranjivosti. Tvrdnja je drukčija i sociološki mnogo zahtjevnija: ako se u različitim društvenim skupinama, regijama i zajednicama pojavljuju razmjerno stabilne razlike u stopama samoubojstava, onda se te razlike ne mogu objasniti samo individualnim razlozima. Drugim riječima, pojedinačni motiv može biti različit od slučaja do slučaja, ali pravilnosti u ukupnom broju samoubojstava otkrivaju da iza njih stoje društvene

sile. Tu se vidi Durkheimova metodološka dosljednost: i ondje gdje se čini da gledamo čisto osobni čin, sociolog mora pitati kakav je stupanj društvene integracije i regulacije u zajednici iz koje taj čin dolazi.

Upravo na toj osnovi Durkheim razvija svoju poznatu tipologiju samoubojstava. Dva osnovna analitička ključa jesu socijalna integracija i socijalna regulacija. U prezentaciji su ti parovi prikazani sažeto i jasno: na strani integracije stoje egoistično i altruističko samoubojstvo, a na strani regulacije anomijsko i fatalističko. Ta podjela nije proizvoljna, nego proizlazi iz temeljne Durkheimove ideje da društvo na pojedinca djeluje dvostruko: povezuje ga sa zajednicom i normativno usmjerava njegov život. Kada je jedna od tih sila preslaba ili prejak, nastaju uvjeti u kojima raste mogućnost samoubojstva.

Egoistično samoubojstvo vezano je uz slabu socijalnu integraciju. Pojedinaac nije dovoljno čvrsto povezan sa skupinom, ne osjeća snažnu pripadnost, ne sudjeluje u zajedničkom moralnom životu i ostaje prepušten samome sebi više nego što može podnijeti. Tu je važno naglasiti da Durkheim ne misli samo na usamljenost u emocionalnom smislu, nego na dublji društveni deficit povezanosti. Ondje gdje zajednica gubi moć da pojedincu pruži smisao, oslonac i moralni okvir, raste vjerojatnost da on svoj život doživi kao manje obvezujući i manje vezan uz nešto veće od sebe. Egoistično samoubojstvo zato nije samo priča o osobi koja je sama, nego o društvu koje je oslabilo svoje integrativne veze.

Altruističko samoubojstvo nalazi se na suprotnoj strani iste osi. Ono nastaje ondje gdje je socijalna integracija toliko snažna da pojedinac sebe ne doživljava kao vrijednost odvojenu od kolektiva. U takvim okolnostima čovjek može biti spreman žrtvovati vlastiti život zato što to od njega zahtijeva zajednica, dužnost, čast ili kolektivni ideal. Ovdje se vidi da ni "previše društva" nije nužno zaštita. Ako je pojedinac potpuno uronjen u kolektiv i ako vlastiti život više ne doživljava kao samostalan moralni horizont, tada i samoubojstvo može biti oblik poslušnosti grupnim očekivanjima. Time Durkheim pokazuje važnu stvar: problem nije samo u manjku povezanosti, nego i u njezinu višku.

Slična logika vrijedi i za drugu os, onu socijalne regulacije. Anomijsko samoubojstvo nastaje kada je socijalna regulacija preslaba. To znači da su norme oslabjele, da očekivanja više nisu jasno ograničena i da pojedinac ostaje bez stabilnog okvira koji bi njegovim željama, ambicijama i frustracijama dao mjeru. Anomija nije običan nered, nego stanje normativne dezorijentacije. Čovjek više ne zna što je dovoljno, što je legitimno očekivati, gdje su granice i po kojim pravilima treba živjeti. U takvom stanju ni uspjeh ni neuspjeh ne moraju donijeti ravnotežu, jer su društvene kočnice i orijentiri popustili. Ovo je osobito važno za razumijevanje modernog društva, jer Durkheim smatra da upravo ubrzane promjene, gospodarske krize i poremećaji društvenog reda mogu pojačati anomiju.

Fatalističko samoubojstvo stoji na suprotnom polu: ono je povezano s pretjeranom socijalnom regulacijom. Ovdje je život pojedinca toliko strogo normiran, zatvoren i bez perspektive da budućnost izgleda potpuno blokirano. Ako anomijsko samoubojstvo proizlazi iz manjka pravila, fatalističko proizlazi iz njihova viška. Durkheim tom vrstom pokazuje da ni normativni poredak nije sam po sebi dobar ako pojedinca guši do točke bezizlaznosti. Iako je ovo u njegovu djelu manje razrađena vrsta od ostalih, ona je važna jer dovršava logiku čitave tipologije: i premalo i previše integracije, kao i premalo i previše regulacije, mogu proizvesti razorne posljedice.

Velika sociološka vrijednost ove analize nije samo u samoj tipologiji, nego u onome što ona dokazuje. Durkheim pokazuje da i najosobniji čin može imati društvenu strukturu. Time sociologija dobiva ogroman prostor djelovanja. Ona više nije ograničena na institucije, klase, pravo ili velike povijesne procese, nego ulazi i u ona područja života koja se najlakše proglašavaju privatnima. No upravo tu postaje najjača: ne zato što negira individualnu patnju, nego zato što pokazuje da ni patnja nije društveno bezoblična. Ljudi pate, odlučuju i posrću unutar društvenih uvjeta koji mogu jačati ili slabiti njihovu povezanost sa zajednicom i njihovu normativnu usmjerenost.

Ovdje je posebno važno razumjeti još jednu stvar. Durkheim ne proučava samoubojstvo zato da bi opravdao čin ili umanjio njegovu tragičnost. Proučava ga zato da pokaže kako sociologija mora i može tražiti pravilnosti ondje gdje drugi vide samo pojedinačne sudbine. To je jedna od najjačih demonstracija sociološke imaginacije prije nego što će taj izraz uopće postati poznat: iza osobnog sloma mogu stajati društvene pukotine, a iza privatne odluke kolektivni uvjeti života.

U tom smislu Samoubojstvo ostaje jedno od ključnih djela sociologije. Ne samo zato što obrađuje tešku temu, nego zato što dokazuje autonomiju sociološkog objašnjenja. Durkheim njime poručuje da društvo djeluje i ondje gdje se čini da više nema nikoga osim pojedinca i njegove odluke. Upravo zato ova knjiga nije samo studija o smrti, nego i duboka analiza granica, slabosti i moći društvene povezanosti.

Religija, sveto i profano

U djelu *Elementarni oblici religijskog života* Durkheim pokušava odgovoriti na pitanje što je religija u svojoj najdubljoj društvenoj osnovi. Ne zanima ga prije svega teološka istina pojedine religije, niti rasprava o tome jesu li religijska vjerovanja istinita ili lažna u metafizičkom smislu. Njega zanima nešto drugo: kakvu društvenu funkciju religija ima, zašto se pojavljuje u svim ljudskim zajednicama i što nam govori o samom društvu. U prezentaciji je to jasno naznačeno definicijom religije kao jedinstvenog sustava vjerovanja i praksi povezanih sa svetim stvarima te tezom da uzrok religije treba tražiti u samom društvu.

To je odmah važna i velika promjena perspektive. Umjesto da religiju promatra kao odnos pojedinca prema nadnaravnom biću, Durkheim je promatra kao kolektivnu činjenicu. Religija nije za njega prije svega privatno vjerovanje, nego organizirani sustav simbola, obreda, razlikovanja i zabrana koji povezuje članove zajednice. Drugim riječima, religija je jedan od najvažnijih oblika u kojima društvo izražava i učvršćuje samo sebe. Zato Durkheim i bira proučavanje jednostavnijih, kako kaže, primitivnih društava: ne zato što ih smatra manje vrijednima, nego zato što vjeruje da se u jednostavnijim oblicima lakše vide temeljni obrasci koji u složenim društvima ostaju prikriveni. U prezentaciji je to sažeto formulirano tvrdnjom da je korijene religije lakše pronaći u jednostavnosti nego u kompleksnosti modernih struktura.

Središnja Durkheimova tvrdnja jest da svaka religija počiva na temeljnoj podjeli svijeta na sveto i profano. To je možda i najpoznatiji par pojmova iz njegove sociologije religije. Sveto ne označuje samo ono što je "božansko" u uskom smislu riječi, nego ono što je izdvojeno, zaštićeno, posebno, obredno okruženo poštovanjem i zabranama. Profano označuje svakodnevno, obično, korisno, rutinsko i neposvećeno. Za Durkheima religija nije prije svega skup dogmi, nego upravo sustav razdvajanja tih dviju sfera. Neke stvari, mjesta, vremena, simboli i radnje društvo izdvaja iz običnoga života i obavlja ih posebnim značenjem. Time

nastaje svetost. U prezentaciji se to izravno navodi tvrdnjom da društvo neke stvari definira kao svete, a neke kao profane.

Važno je razumjeti da za Durkheima svetost nije prirodno svojstvo neke stvari. Nešto nije sveto samo po sebi. Svetim ga čini društvo. Drugim riječima, društvena zajednica određuje što će biti izdvojeno, čašćeno, zabranjeno ili obredno zaštićeno. U tome je duboko sociološka poanta cijele analize: svetost nije samo religijski doživljaj, nego društveni čin simboličkog uzdizanja. Kada neka zajednica određeni simbol, znak ili predmet postavi kao svet, ona time zapravo potvrđuje vlastiti kolektivni identitet i vlastiti moralni poredak.

Na toj osnovi Durkheim veliku važnost pridaje totemizmu. U totemskim oblicima religije određena životinja, biljka, predmet ili znak postaje simbol skupine. No ono što je ovdje najvažnije nije sam predmet, nego društveni odnos koji se preko njega uspostavlja. Totem je vidljivi znak kolektiva. On predstavlja zajednicu, njezino jedinstvo, njezinu posebnost i njezinu trajnost. Kada članovi zajednice iskazuju poštovanje prema totemu, oni ne štiju samo materijalni znak, nego preko njega štiju samu skupinu kojoj pripadaju. U prezentaciji je to naznačeno kroz totemizam i odnos prema kolektivnom ja.

Tu dolazimo do možda najpoznatije i najsmjelije Durkheimove teze: religija i društvo u određenom su smislu istoznačni, odnosno religija je deifikacija društva. Ta formulacija može zvučati provokativno, ali njezina je logika jasna. Kada ljudi u religijskim obredima osjećaju da su zahvaćeni nečim većim od sebe, oni doista jesu zahvaćeni nečim većim — ali to “više” nije nužno prije svega natprirodno biće, nego kolektivna snaga same zajednice. Društvo se u religiji pojavljuje u uzdignutom, simbolički preobraženom obliku. Ono sebi daje lice svetoga. Zato Durkheim može tvrditi da, štijući bogove, zajednica zapravo štije vlastitu kolektivnu moć, vlastiti moralni autoritet i vlastitu sposobnost da nadilazi pojedinca. U prezentaciji je to vrlo jasno sažeto formulacijom religija i društvo istoznačni – deifikacija društva.

No religija kod Durkheima nije važna samo zato što simbolizira društvo, nego i zato što obavlja ključne društvene funkcije. Prva je integracija. Religijski obredi, zajednička vjerovanja i simboli povezuju ljude u moralnu zajednicu. Oni stvaraju osjećaj pripadnosti i potvrđuju zajednički identitet. Druga je jačanje kolektivne svijesti. Religija okuplja članove društva oko istih predodžbi o dobru i zlu, dopuštenom i zabranjenom, uzvišenom i običnom. Tako religija nije tek dodatak društvu, nego jedan od najstarijih i najsnažnijih načina na koji društvo proizvodi i obnavlja vlastito jedinstvo. U prezentaciji su upravo te dvije funkcije posebno istaknute: integracija i jačanje kolektivne svijesti.

Posebno je važno uočiti da Durkheim religiju ne objašnjava tako da je omalovažava. On ne kaže: religija je samo iluzija, pa prema tome nije važna. Naprotiv, njezina je važnost golema upravo zato što je društveno stvarna. Čak i ako se ne ulazi u pitanje nadnaravne istine, religija ostaje jedna od najmoćnijih društvenih činjenica, jer oblikuje moral, vrijeme, obrede, identitet, osjećaj zajedništva i granice između dopuštenog i zabranjenog. Drugim riječima, sociološko objašnjenje religije ne ukida njezinu snagu, nego je pokazuje na drukčijoj razini.

Durkheimova analiza religije zato ostaje iznimno važna i danas. Ona pomaže razumjeti ne samo tradicionalne religije nego i suvremene pojave u kojima zajednice proizvode svetinje, simbole, rituale i gotovo religiozne oblike pripadnosti. Nacionalne zastave, politički mitovi, kolektivna sjećanja, komemoracije, pa čak i neki oblici ideološke strasti mogu se razumjeti upravo kroz durkheimovsku logiku svetoga i profanoga. Ondje gdje zajednica nešto izdvaja,

simbolički uzdiže i obavlja posebnim poštovanjem, sociolog može prepoznati trajnu potrebu društva da samo sebi daje sveto lice.

Najkraće rečeno, Durkheim religiju ne razumije kao puki odnos čovjeka i transcendentnog, nego kao odnos društva prema vlastitoj kolektivnoj snazi. Sveto i profano nisu samo religijske kategorije, nego osnovni način na koji društvo simbolički organizira svijet. A religija je jedan od najvažnijih oblika u kojima društvo potvrđuje sebe kao moralnu zajednicu.

Durkheimov trajni doprinos i granice njegova pristupa

Émile Durkheim ostaje jedan od onih autora bez kojih je teško zamisliti razvoj sociologije kao samostalne i ozbiljne znanosti. Njegov trajni doprinos nije samo u pojedinim pojmovima koje je uveo, nego u tome što je sociologiji dao jasno usmjerenje: društvo treba proučavati kao posebnu stvarnost, društvene pojave treba objašnjavati društvenim uzrocima, a sociologija mora imati vlastiti predmet i vlastitu metodu. U tome je njegova povijesna važnost golema. On sociologiju odvajava i od proizvoljne filozofske spekulacije i od pojednostavljenog svođenja društva na psihologiju pojedinca. Time joj daje status discipline koja ima pravo govoriti o zakonitostima društvenog života. U prezentaciji su te temeljne točke sažete već samim nizom ključnih pojmova: sociologizam, kolektivna svijest, društvene činjenice, religija i društvo, elementarni oblici religijskog života i tipologija samoubojstava.

Prvi veliki Durkheimov doprinos jest utemeljenje sociološkog pogleda na društvo. On pokazuje da društvo nije samo skup pojedinaca, nego nadindividualni poredak koji djeluje preko normi, institucija, vrijednosti i kolektivnih uvjerenja. Time je otvorio prostor za sve kasnije sociološke analize društvene integracije, društvene kontrole, moralnog poretka i institucionalne moći. Kada danas govorimo o tome da norme djeluju na pojedinca, da institucije oblikuju ponašanje ili da društvo proizvodi obrasce koji nadilaze privatne namjere, u velikoj mjeri i dalje govorimo iz durkheimovske perspektive. Njegovo inzistiranje na društvenim činjenicama kao stvarnoj i djelatnoj zbilji ostaje jedno od temeljnih polazišta sociološke imaginacije. U prezentaciji je to jasno naznačeno kroz pravilo da sociologija treba proučavati društvene činjenice kao stvari, kao sile i strukture koje su izvanjske i prinudne.

Drugi veliki doprinos jest njegova analiza društvene solidarnosti. Durkheim je među prvima jasno pokazao da se društvena povezanost kroz povijest mijenja i da jednostavna društva ne drži na okupu ista sila kao moderna, složena društva. Pojmovi mehaničke i organske solidarnosti i danas su iznimno plodni jer omogućuju razumijevanje prijelaza iz svijeta sličnosti u svijet diferencijacije i međuovisnosti. Oni pokazuju da društvo ne mora biti homogeno da bi bilo povezano, ali i da moderna složenost ne ukida potrebu za moralnim poretkom. Time Durkheim podjelu rada pretvara iz ekonomske teme u središnje sociološko pitanje. U prezentaciji je to izraženo kroz razlikovanje društava temeljenih na sličnosti i kolektivnoj svijesti od društava temeljenih na različitosti, funkcijama i specijalizaciji.

Treći veliki doprinos vidi se u njegovu pristupu devijantnosti, zločinu i sankcijama. Durkheim je omogućio da zločin prestane biti promatran samo kao moralni pad ili pravni prijestup, te postane sociološki pokazatelj granica dopuštenoga, snage kolektivne svijesti i tipa društvene solidarnosti. Time je otvorio vrata cijeloj kasnijoj sociologiji devijantnosti. Njegova je trajna zasluga u tome što je pokazao da reakcija društva na prijestup govori jednako mnogo o društvu kao i sam prijestup. U tom smislu kazna nije samo represija, nego i oblik društvene samopotvrde. U prezentaciji se upravo zato zajedno spominju zločin, granice dopuštene devijantnosti, kaznene i restitutivne sankcije te društvena gustoća.

Četvrti doprinos posebno se jasno vidi u studiji *Samoubojstvo*. Durkheim je ondje pokazao da i najosobniji čin može imati društveno objašnjenje. To je bio iznimno važan trenutak za razvoj sociologije, jer je njome dokazao da društvene zakonitosti ne djeluju samo u institucijama i javnim strukturama, nego i u najintimnijim sferama života. Povezivanjem samoubojstva sa socijalnom integracijom i regulacijom, Durkheim je sociologiji dao jedan od njezinih najsnažnijih dokaza da društvo djeluje i ondje gdje ga ljudi najmanje vide. U prezentaciji je to izravno označeno kao bitan korak za sociologiju kao disciplinu.

Peti veliki doprinos jest njegova sociologija religije. Durkheim pokazuje da religija nije samo privatna vjera, nego kolektivni sustav vjerovanja i praksi koji dijeli sveto od profanoga, jača kolektivnu svijest i integrira zajednicu. Njegova teza da društvo u religiji simbolički uzdiže samo sebe ostaje jedna od najmoćnijih socioloških interpretacija religijskog života. Čak i kada se ne slažemo sa svim njezinim dometima, ona i danas pomaže razumjeti kako društva proizvode simbole, svetinje, rituale i moralne granice. U prezentaciji je to sažeto kroz definiciju religije, podjelu na sveto i profano, totemizam, deifikaciju društva te funkcije integracije i jačanja kolektivne svijesti.

No upravo zato što je Durkheim tako velik autor, važno je jasno vidjeti i granice njegova pristupa. Prva granica odnosi se na njegovo snažno naglašavanje društvenog jedinstva, integracije i moralnog poretka. U njegovoj sociologiji društvo se često pojavljuje kao cjelina koja teži povezanosti, ravnoteži i održanju, pa se može steći dojam da konflikt, moć, dominacija i duboke nejednakosti ostaju u drugom planu. Drugim riječima, Durkheim mnogo bolje objašnjava kako se društvo održava nego kako se raspada pod pritiskom sukobljenih interesa ili kako se poredak nameće onima koji od njega nemaju jednake koristi. To će kasnije mnogo snažnije naglasiti marksističke, konfliktne i kritičke teorije.

Druga granica leži u opasnosti da se pojedinac previše potisne pred društvom. Durkheim s pravom pokazuje da društvene sile postoje i djeluju, ali njegova perspektiva katkada ostavlja premalo prostora za subjektivno značenje, osobno tumačenje i kreativnost pojedinca. Tu se jasno vidi razlika između njega i, primjerice, Webera. Ondje gdje Durkheim naglašava izvanjsku i prinudnu narav društvenih činjenica, interpretativna sociologija više će pitati kako sami akteri razumiju vlastito djelovanje. U tom smislu Durkheimova sociologija može djelovati snažno strukturirana, ali manje osjetljiva za unutarnji smisao koji akteri pridaju svojim postupcima.

Treća granica odnosi se na njegovu sklonost da društvenu normativnost promatra pretežno kao nužan uvjet reda. Iako je ta intuicija važna, ona može previše lako pretvoriti normu, instituciju i kolektivni moral u gotovo samorazumljivo dobro. No povijest nas uči da norme nisu uvijek pravedne, da institucije ne štite uvijek sve jednako i da kolektivna svijest može biti i represivna, isključiva ili nasilna. Drugim riječima, ono što integrira jedne, može ušutkati ili potisnuti druge. Durkheim to dijelom vidi kada govori o prisili društvenih činjenica, ali mnogo rjeđe razvija kritiku toga tko oblikuje norme i u čijem interesu.

Četvrta granica osobito dolazi do izražaja u njegovoj sociologiji religije. Teza da je religija deifikacija društva iznimno je moćna, ali može djelovati redukcionistički ako se iz nje zaključi da je religijski život samo prikriveni oblik društvene samopotvrde. Mnogi bi autori rekli da religiju ne možemo iscrpiti samo njezinom društvenom funkcijom, jer ona uključuje i osobno iskustvo transcendencije, unutarnju vjeru, simboličku dubinu i povijesne razlike među religijskim tradicijama. Durkheimova analiza tu ostaje vrlo snažna, ali ne i posljednja riječ.

Pa ipak, sve te granice nimalo ne umanjuju njegovu veličinu. Naprotiv, one samo pokazuju da je riječ o autoru s kojim se i danas mora razgovarati. Durkheim nije važan zato što je dao konačne odgovore, nego zato što je otvorio pitanja bez kojih sociologija ne može: što drži društvo na okupu, kako norme djeluju na pojedinca, zašto devijantnost otkriva moralni poredak, kako društvo oblikuje i najosobnije činoe i zašto zajednice uvijek iznova proizvode svetiđe, rituale i simbole vlastite moći.

Najpoštenije bi bilo reći ovako: Durkheim je sociologiji dao njezinu ozbiljnost, njezinu metodu i velik dio njezina temeljna rječnika. A njegove granice jednako su poučne kao i njegovi doprinosi, jer nas podsjećaju da društvo nije samo poredak i integracija, nego i sukob, moć, značenje i nejednakost. Upravo zato Durkheim ostaje klasik u punom smislu riječi: ne autor kojega samo pamtimo, nego autor preko kojega i danas učimo misliti društvo.